43. mezinárodní matematická olympiáda

V pořadí již 43. ročník této prestižní mezinárodní soutěže uspořádal United Kingdom Mathematics Trust ve Skotsku v městě Glasgow na University of Strathclyde v době od 19. do 30. července 2002.

V posledních ročnících MMO byl téměř vždy vytvořen nový rekord v počtu zúčastněných zemí. Nejinak tomu bylo i letos, kdy se soutěže zúčastnilo 84 zemí, což je o jednu více než loni. Každou zemi reprezentuje vždy nejvýše šest soutěžících; letos jich bylo celkem 485.

Výběr soutěžících za Českou republiku byl proveden v Kostelci nad Černými lesy na závěrečném soutěžním soustředění prvních devíti vítězů celostátního kola. Vybraní soutěžící se pak ještě zúčastnili trojutkání v polském Zwardoni mezi Českou republikou, Slovenskem a Polskem, kde soutěžili reprezentanti zúčastněných zemí za podmínek podobných jako při soutěži na MMO. Po této přípravě odjela do Skotska tato šestice soutěžících: *Josef Cibulka* z Gymnázia Štěpánská v Praze, *Jaroslav Hájek* z Gymnázia M. Koperníka v Bílovci, *Vítězslav Kala* z Gymnázia na tř. Kpt. Jaroše v Brně, *Jan Moláček* z Gymnázia J. K. Tyla v Hradci Králové, *Tomáš Protivínský* z Gymnázia na tř. Kpt. Jaroše v Brně a *Martin Tancer* z Gymnázia Ch. Dopplera v Praze. Vedoucím české delegace byl doc. RNDr. *Jaromír Šimša*, CSc., z Masarykovy Univerzity v Brně, zástupcem vedoucího byl RNDr. *Jaroslav Zhouf*, Ph.D., z Pedagogické fakulty UK v Praze. Vedoucí delegace přicestoval do Skotska kvůli výběru úloh již 19. července, ostatní čeští účastníci pak o tři dny později.

Druhý den po příletu soutěžících do Glasgowa se konalo v Barony Hall (v katedrále přebudované na univerzitní aulu) slavnostní zahájení. Další dva dny, tj. 24. a 25. 7., proběhla vlastní soutěž ve výstavním komplexu nedaleko Glasgow Science Centre. Každý z těchto dnů řešili soutěžící trojici úloh po dobu 4,5 hodiny. Za každou úlohu mohli získat maximálně 7 bodů.

O náročnosti soutěžních úloh svědčí i nízké hranice pro zisk medailí: na bronzovou medaili stačilo 14 bodů, na stříbrnou 23 a na zlatou 29 z možného počtu 42 bodů. Všichni tři naši loňští olympionici si zřetelně v celkovém pořadí polepšili. V neoficiálním pořadí zemí podle celkového počtu bodů družstva jsme spolu se Slovenskem dokonce poskočili o rovných dvacet míst — až na to, že tentokrát vyššího součtu dosáhli naši středoevropští rivalové. Výsledky našich jsou uvedeny v následující tabulce:

		Body za úlohu						**Body**	**Cena**
Umístění		1	2	3	4	5	6		
99.–116.	Josef Cibulka, 4. roč. gymnázia Štěpánská 22, Praha 1	6	6	0	3	7	1	23	II.
86.–98.	Jaroslav Hájek, 4. roč. GMK Bílovec	7	7	1	7	2	0	24	II.
233.–248.	Vítězslav Kala, 2. roč. gymnázia Brno, tř. Kpt. Jaroše	6	0	0	6	1	0	13	
145.–159.	Jan Moláček, 2. roč. GJKT Hradec Králové	7	7	0	4	2	0	20	III.
191.–200.	Tomáš Protivínský, 4. roč. gymnázia Brno, tř. Kpt. Jaroše	7	0	0	7	2	0	16	III.
160.–167.	Martin Tancer, 4. roč. G. Ch. Dopplera Praha 5	3	7	1	7	1	0	19	III.
	Celkem	36	27	2	34	15	1	115	

Žádný bod neztratili jen tři soutěžící: *Yunhao Fu* s *Botongem Wangem* z Číny a *Andrej Chaliavin* z Ruska.

Jak je patrno z tabulky zúčastněných států, v neoficiálním hodnocení jednotlivých zemí podle celkového bodového zisku dopadly nejlépe (jak už je pomalu tradicí) Čína, Rusko a Spojené státy.

	I	II	III	body		I	II	III	body
ČLR	6	0	0	212	Makedonie	0	1	1	73
Rusko	6	0	0	204	Norsko	1	0	1	72
USA	4	1	0	171	Chorvatsko	0	0	2	70
Bulharsko	3	2	1	167	Mexiko	0	0	3	67
Vietnam	3	1	2	166	Řecko	0	0	2	62
Korea	1	5	0	163	Moldavsko	0	0	2	60
Tchaj-wan	1	4	1	161	Švédsko	0	0	2	60
Rumunsko	2	3	1	157	Uzbekistán	0	0	0	60
Indie	1	3	2	156	Peru	0	0	2	59
Německo	2	1	2	144	Belgie	0	0	1	58
Írán	0	4	2	143	Venezuela	0	1	1	58
Kanada	1	3	1	142	Nizozemsko	0	0	1	55
Maďarsko	1	2	3	142	Dánsko	0	0	0	53
Bělorusko	1	2	3	135	Macao	0	0	3	50
Turecko	1	1	4	135	Rakousko	0	0	1	50
Japonsko	1	3	1	133	Slovinsko	0	0	1	46
Kazachstán	0	3	3	133	Turkmenistán	0	0	1	45
Izrael	0	3	3	130	Španělsko	0	0	1	44
Francie	0	2	3	127	Švýcarsko	0	0	1	44
Ukrajina	1	3	0	124	Bosna a Hercegovina	0	0	1	42
Brazílie	0	1	5	123	Maroko	0	0	1	39
Polsko	0	4	1	123	Indonézie	0	0	1	38
Thajsko	0	2	2	123	Ázerbájdžán	0	0	1	37
Hongkong	1	2	2	120	Island	0	0	0	36
Slovensko	0	2	4	119	Arménie	0	0	0	33
Austrálie	1	2	1	117	Kypr	0	0	0	29
Velká Británie	0	2	2	116	Malajsie	0	0	0	26
Česká republika	0	2	3	115	Albánie	0	0	1	25
Jugoslávie	0	1	5	114	Irsko	0	0	0	25
Singapur	0	2	2	112	Trinidad a Tobago	0	0	0	22
Argentina	0	0	5	96	Tunisko	0	0	0	22
JAR	0	1	3	90	Filipíny	0	0	0	18
Itálie	0	0	5	88	Kirgizie	0	0	0	17
Gruzie	0	0	2	84	Portoriko	0	0	0	17
Mongolsko	0	0	3	82	Srí Lanka	0	0	0	16
Nový Zéland	1	0	0	82	Portugalsko	0	0	0	15
Kolumbie	0	0	3	81	Lucembursko	0	0	0	12
Finsko	0	0	3	79	Paraguay	0	0	0	11
Kuba	0	0	2	78	Guatemala	0	0	0	4
Estonsko	0	2	0	75	Ekvádor	0	0	0	3
Lotyšsko	0	1	2	75	Kuvajt	0	0	0	2
Litva	0	1	2	74	Uruguay	0	0	0	1

Texty soutěžních úloh

(v závorce je uvedena země, která úlohu navrhla)

1. Nechť n je přirozené číslo a nechť T je množina všech bodů (x, y) v rovině, kde x a y jsou celá nezáporná čísla a $x + y < n$. Každý bod z množiny T je obarven buď červeně, nebo modře. Je-li bod (x, y) červený, jsou červené i všechny body $(x', y') \in \mathsf{T}$, pro které platí $x' \leqq x$ a $y' \leqq y$. Definujme X-množinu jako množinu n modrých bodů mających různé x-ové souřadnice a Y-množinu jako množinu n modrých bodů majících různé y-ové souřadnice. Dokažte, že počet X-množin je roven počtu Y-množin. *(Kolumbie)*

2. Nechť BC je průměr kružnice Γ se středem O. Bod A leží na kružnici Γ tak, že $0° < |\sphericalangle AOB| < 120°$. Nechť D je střed toho oblouku AB, na kterém neleží bod C. Přímka vedená bodem O rovnoběžně s DA protne přímku AC v bodě J. Osa úsečky OA protne kružnici Γ v bodech E a F. Dokažte, že bod J je střed kružnice vepsané trojúhelníku CEF.

(Korea)

3. Najděte všechny dvojice přirozených čísel $m, n \geqq 3$ takové, že existuje nekonečně mnoho přirozených čísel a, pro která je

$$\frac{a^m + a - 1}{a^n + a^2 - 1}$$

celé číslo. *(Rumunsko)*

4. Nechť n je přirozené číslo větší než 1. Všechny kladné dělitele čísla n označíme $d_1, d_2, \ldots, d_k$, kde

$$1 = d_1 < d_2 < \ldots < d_k = n.$$

Položme $D = d_1 d_2 + d_2 d_3 + \ldots + d_{k-1} d_k$.

(a) Dokažte, že $D < n^2$.

(b) Určete všechna n, pro která je číslo D dělitelem čísla n^2.

(Rumunsko)

5. Nechť $\mathbb{R}$ značí množinu všech reálných čísel. Najděte všechny funkce $f\colon \mathbb{R} \to \mathbb{R}$ takové, že

$$\big(f(x) + f(z)\big)\big(f(y) + f(t)\big) = f(xy - zt) + f(xt + yz)$$

pro libovolná $x, y, z, t \in \mathbb{R}$. *(Indie)*

6. V rovině jsou dány kružnice $\Gamma_1, \Gamma_2, \ldots, \Gamma_n$ o poloměru 1, kde $n \geqq 3$. Jejich středy označme po řadě $O_1, O_2, \ldots, O_n$. Předpokládejme, že každá přímka protíná nejvýše dvě z daných kružnic. Dokažte, že

$$\sum_{1 \leqq i < j \leqq n} \frac{1}{|O_i O_j|} \leqq \frac{(n-1)\pi}{4}.$$

(*Ukrajina*)

Řešení úloh

1. Pro každé $i = 0, 1, \ldots, n$ označme jako a_i (resp. b_i) počet modrých bodů s x-ovou (resp. y-ovou) souřadnicí rovnou číslu i. Protože X-množina je každá množina modrých bodů, jejichž x-ové souřadnice jsou čísla $0, 1, \ldots, n-1$ (každé právě jednou), je počet všech X-množin roven součinu $a_0 a_1 \ldots a_{n-1}$; podobně počet všech Y-množin je roven součinu $b_0 b_1 \ldots b_{n-1}$. Naší úlohou je dokázat rovnost

$$a_0 a_1 \ldots a_{n-1} = b_0 b_1 \ldots b_{n-1}. \tag{1}$$

Ukážeme, že na obou stranách (1) stojí dva stejné soubory činitelů, které se mohou lišit jen pořadím, což budeme zapisovat jako rovnost neuspořádaných n-tic

$$[a_0, a_1, \ldots, a_{n-1}] = [b_0, b_1, \ldots, b_{n-1}]. \tag{2}$$

Rovnost (2) dokážeme matematickou indukcí podle čísla n.

Představme si, že body z T jsou rozděleny do skupin na jednotlivých přímkách $x + y = k$ ($0 \leqq k \leqq n-1$). Je-li $n = 1$, je vše jasné: tehdy totiž platí buď $a_0 = b_0 = 1$, nebo $a_0 = b_0 = 0$ (podle toho, zda je bod $(0,0)$ modrý, nebo červený). Předpokládejme nyní, že $n > 1$. Je-li červený některý bod (u, v) na „krajní“ přímce $x + y = n - 1$, můžeme použít indukční předpoklad pro množiny mřížových bodů ležících v trojúhelnících T_1 a T_2 z obr. 38 (ostatní body z T leží ve vybarveném obdélníku[6] a jsou všechny jako bod (u, v) červené): pro množinu T_1 platí rovnost u-tic $[a_0, a_1, \ldots, a_{u-1}] = [b_{v+1}, b_{v+2}, \ldots, b_{n-1}]$, pro množinu T_2

[6] Rovná-li se některé z čísel u, v nule, je jeden z trojúhelníků T_1, T_2 prázdná množina a vybarvený obdélník degeneruje v úsečku.

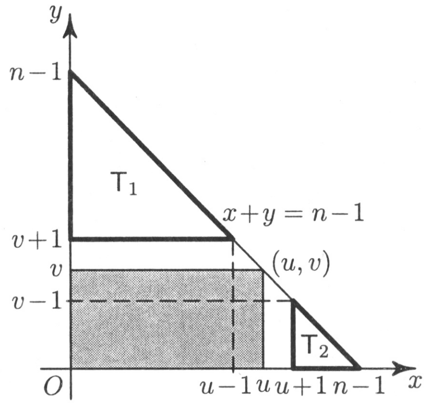

Obr. 38

zase rovnost v-tic $[a_{u+1}, a_{u+2}, \dots, a_{n-1}] = [b_0, b_1, \dots, b_{v-1}]$; protože navíc $a_u = b_v = 0$, je rovnost (2) dokázána.

Jsou-li naopak na přímce $x+y = n-1$ pouze modré body, odstraníme je z množiny T a pro redukovanou množinu $\mathsf{T}' = \{(x,y) \in \mathsf{T} : x + y < n - 1\}$ využijeme indukční předpoklad: přiřadíme-li množině T' čísla a'_i, b'_i $(0 \leqq i \leqq n-2)$ stejně, jako jsme dříve přiřadili čísla a_i, b_i množině T, jsou $(n-1)$-tice $[a'_0, a'_1, \dots, a'_{n-2}]$ a $[b'_0, b'_1, \dots, b'_{n-2}]$ shodné; s ohledem na modré body na přímce $x+y = n-1$ ovšem máme $a_i = a'_i + 1$ a $b_i = b'_i + 1$ $(0 \leqq i \leqq n-2)$ a k tomu ještě $a_{n-1} = b_{n-1} = 1$, takže rovnost (2) platí i v tomto případě. Důkaz indukcí je ukončen a úloha je vyřešena.

Popišme nyní elegantní způsob, jakým rovnost (2) dokázal náš soutěžící *J. Hájek*.

Jiné řešení. Protože všechna čísla a_i a b_j leží v množině $\{0, 1, \dots, n\}$, stačí dokázat, že pro každý její prvek k je počet indexů i s vlastností $a_i = k$ roven počtu indexů j s vlastností $b_j = k$. Z podmínky úlohy zřejmě plyne, že libovolný bod $(i,j) \in \mathsf{T}$ je modrý, právě když spolu s ním jsou modré i všechny body z T nad ním a vpravo od něj. Proto počet indexů i s vlastností $a_i = k$ dostaneme, když od počtu p_k modrých bodů na přímce $x + y = n - k$ odečteme počet p_{k+1} modrých bodů na přímce $x + y = n - (k+1)$; přitom klademe $p_0 = n$ a $p_{n+1} = 0$, abychom „ošetřili" i krajní hodnoty $k = 0$ a $k = n$. Témuž rozdílu $p_k - p_{k+1}$ je ovšem roven i počet indexů j s vlastností $b_j = k$. Tím jsme dokázali rovnost (2), a tedy i tvrzení úlohy.

Jako **třetí řešení** uvedeme postup, kterým soutěžící *T. Protivínský* dokázal rovnost součinů (1), aniž využil rovnost (2). Všechny červené body z T (pokud vůbec existují, jinak je (1) triviálně splněna) zřejmě vyplní sjednocení několika (řekněme q) obdélníků $0 \leqq x \leqq u_i$, $0 \leqq y \leqq v_i$, jejichž (červené!) pravé horní vrcholy (u_i, v_i) $(1 \leqq i \leqq q)$ očíslujeme tak, aby platilo $0 \leqq u_1 < u_2 < \ldots < u_q \leqq n-1$ a $n-1 \geqq v_1 > v_2 > > \ldots > v_q \geqq 1$ (obr. 39). Pokud některý bod (u_i, v_i) leží na přímce $x+y=n-1$, platí $a_{u_i} = b_{v_i} = 0$, takže součiny na obou stranách (1) jsou nulové. Proto dále předpokládejme, že $u_i + v_i < n-1$ pro každé $i \in \{1, 2, \ldots, q\}$ (odtud mj. plyne, že $u_q < n-1$ a $v_1 < n-1$). Nyní snadno vyjádříme (kladné!) počty a_i v jednotlivých intervalech $0 \leqq i \leqq u_1$, $u_1 < i \leqq u_2$, ..., $u_q < i \leqq n-1$ jako počty bodů z T, které leží nad horní stranou příslušného „červeného" obdélníku:

$$
\begin{aligned}
a_i &= n-1-i-v_1 \quad (0 \leqq i \leqq u_1),\\
a_i &= n-1-i-v_2 \quad (u_1 < i \leqq u_2),\\
&\vdots\\
a_i &= n-1-i-v_q \quad (u_{q-1} < i \leqq u_q),\\
a_i &= n-1-i+1 \quad (u_q < i \leqq n-1).
\end{aligned}
$$

neboli

$$a_i = n-1-i-v_{s+1} \quad (u_s < i \leqq u_{s+1},\ 0 \leqq s \leqq q),$$

kde navíc klademe $u_0 = v_{q+1} = -1$, $v_0 = u_{q+1} = n-1$. Dostáváme tak

$$\prod_{i=0}^{n-1} a_i = \prod_{s=0}^{q} \prod_{i=u_s+1}^{u_{s+1}} (n-1-i-v_{s+1}) = \prod_{s=0}^{q} \frac{(n-2-u_s-v_{s+1})!}{(n-2-u_{s+1}-v_{s+1})!},$$

kde jsme využili toho, že každý součin $c(c+1)(c+2)\ldots(c+d)$ několika po sobě jdoucích přirozených čísel je roven podílu faktoriálů $(c+d)!/(c-1)!$, přičemž $0! = 1$. Promyslete sami podle obr. 39, jaký geometrický význam mají hodnoty $c = n-1-u_{s+1}-v_{s+1}$ a $c+d = n-2-u_s-v_{s+1}$.

Podobně pro čísla b_j platí analogické vyjádření

$$b_j = n-1-j-u_s \quad (v_{s+1} < j \leqq v_s,\ 0 \leqq s \leqq q),$$

takže jejich součin je roven

$$\prod_{j=0}^{n-1} b_j = \prod_{s=0}^{q} \prod_{j=v_{s+1}+1}^{v_s} (n-1-j-u_s) = \prod_{s=0}^{q} \frac{(n-2-u_s-v_{s+1})!}{(n-2-u_s-v_s)!}.$$

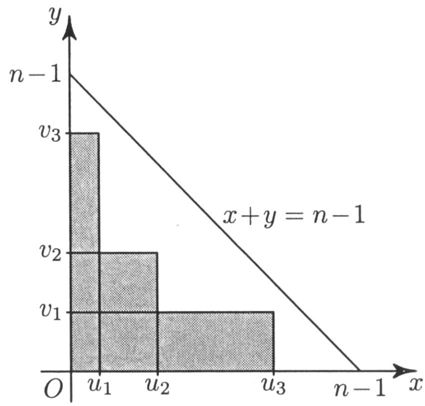

Obr. 39

Vidíme, že nalezená „faktoriálová“ vyjádření obou součinů z (1) se liší pouze ve jmenovatelích, a to o činitele $(n-2-u_s-v_s)!$ pro $s=0$ a $s=q+1$, které jsou však oba rovny $0!=1$. Důkaz rovnosti (1) je tak dokončen.

2. Důkaz bude proveden, když ukážeme, že bod J leží jednak na ose úhlu ECF, jednak na ose úhlu EFC.

Úsečky AE a AF mají délku rovnou poloměru r kružnice Γ, neboť jsou souměrně sdružené s jejími průměry OE a OF (obr. 40). Ze shodnosti tětiv AE a AF plyne shodnost obvodových úhlů ECA a FCA, proto bod A, a tedy i bod J, leží na ose úhlu ECF.

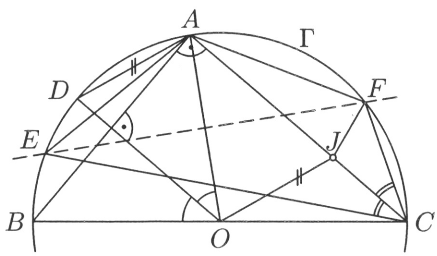

Obr. 40

Podle Thaletovy věty je úhel BAC nad průměrem BC pravý, a protože OD je osa úsečky AD, je $OD \parallel AJ$, což spolu s $OJ \parallel DA$ znamená, že $OJAD$ je rovnoběžník. Proto $|AJ| = |OD| = r$, což spolu s rovností

$|AE| = |AF| = r$ znamená, že trojúhelník JFA je rovnoramenný. Ze shodnosti úhlů JFA a AJF pak plyne

$$|\sphericalangle JFE| = |\sphericalangle JFA| - |\sphericalangle EFA| = |\sphericalangle AJF| - |\sphericalangle ECA| = \\ = |\sphericalangle AJF| - |\sphericalangle JCF| = |\sphericalangle JFC|.$$

To znamená, že bod J leží na ose úhlu EFC.

V první rovnosti právě provedeného odvození jsme využili toho, že bod J je vnitřním bodem trojúhelníku CEF. To zaručuje podmínka $|\sphericalangle AOB| < 120°$, neboť pak leží bod D uvnitř oblouku EA (trojúhelník EOA je rovnostranný), tedy „nad" osou EF úhlopříčky OA rovnoběžníku $OJAD$, takže jeho protější vrchol J leží v polorovině $EFO = EFC$. (Jak snadno zjistíme, pro bod A takový, že $|\sphericalangle AOB| = 120°$, vyjde $J = C$ a pro $|\sphericalangle AOB| > 120°$ padne už bod J dokonce vně kruhu omezeného kružnicí Γ.)

Jiné řešení. Stejně jako v předchozím řešení zjistíme, že bod J leží na ose úhlu ECF a že $OJAD$ je rovnoběžník. Ze souměrnosti podle EF navíc plyne $|AE| = |OE| = |OA|$, takže AEO a AFO jsou shodné rovnostranné trojúhelníky, tj. $|\sphericalangle EOF| = 120°$. Odtud jednak plyne, že úhel ECF má velikost $60°$, jednak vidíme, že body O a J leží na kružnici $\Gamma' = (A; |AO|)$ (obr. 41), jejíž tětivě EF přísluší obvodový úhel $120°$.

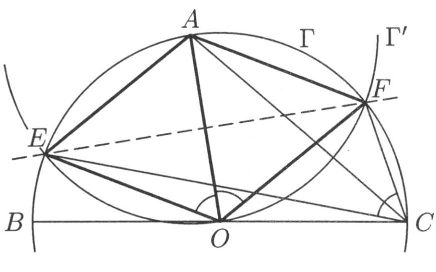

Obr. 41

Je-li I střed kružnice vepsané trojúhelníku CEF, leží, jak už víme, na polopřímce CA. Pro velikost úhlu EIF pak máme

$$|\sphericalangle EIF| = 180° - \tfrac{1}{2}|\sphericalangle CEF| - \tfrac{1}{2}|\sphericalangle CFE| = 90° + \tfrac{1}{2}|\sphericalangle ECF| = 120°,$$

což znamená, že i bod I leží na kružnici Γ'. Ta však protíná úsečku AC v jediném bodě, proto $J = I$.

Zajímavou obměnu uvedeného řešení podal náš soutěžící *J. Hájek*, který využil pomocnou kružnici Γ' se středem v bodě A a poloměrem shodným s poloměrem r kružnice Γ (obr. 42) a následující planimetrické

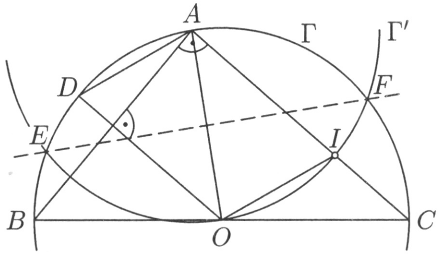

Obr. 42

tvrzení: *Je-li* Γ *kružnice opsaná trojúhelníku bod* CEF *a bod* A *střed toho jejího oblouku* EF*, na kterém neleží vrchol* C*, pak vrcholy* E*,* F*, střed kružnice vepsané a střed kružnice připsané straně* EF *trojúhelníku* CEF *leží na téže kružnici se středem v bodě* A*.*

V naší úloze z podmínky $|\sphericalangle AOB| < 120°$ plyne, že $|AC| > r$, takže kružnice Γ' protne úsečku AC v některém vnitřním bodě, který označíme I. Protože kružnice Γ' prochází body E, F a polopřímka CA je osou úhlu ECF, je podle zmíněného tvrzení bod I středem kružnice vepsané trojúhelníku CEF. Stačí tedy ukázat, že bod I splývá s bodem J ze zadání úlohy. K tomu si všimneme, úsečky AI a DO mají stejnou délku r a jsou obě kolmé k přímce AB (úhel BAC je obvodový úhel nad průměrem BC kružnice Γ, přímka OD je osou souměrnosti úsečky AB). To znamená, že $ADOI$ je rovnoběžník, tudíž I je ten bod přímky AC, pro který platí $DA \parallel OI$, a proto $I = J$.

3. Předpokládejme, že dvojice přirozených čísel (m, n) má požadovanou vlastnost. Zřejmě platí $m > n$, v případě $m \leqq n$ by totiž pro každé $a > 1$ platilo

$$0 < \frac{a^m + a - 1}{a^n + a^2 - 1} < 1.$$

Při dělení mnohočlenu $F(x) = x^m + x - 1$ mnohočlenem $G(x) = x^n +$ $+ x^2 - 1$ najdeme mnohočleny Q, R s celočíselnými koeficienty splňující rovnost $F(x) = Q(x)G(x) + R(x)$, přičemž stupeň mnohočlenu R je menší než stupeň G — to znamená, že

$$\frac{R(x)}{G(x)} \to 0 \quad \text{pro } x \to \infty, \tag{1}$$

zároveň však z rovnosti

$$\frac{F(a)}{G(a)} = Q(a) + \frac{R(a)}{G(a)}$$

podle podmínky úlohy plyne, že podíl $R(a)/G(a)$ je celé číslo pro nekonečně mnoho přirozených čísel a. To vzhledem k (1) znamená, že jen pro konečný počet z nich je $R(a)/G(a) \neq 0$, takže mnohočlen R má nekonečně mnoho kořenů, je tudíž nulový: $R(x) = 0$ pro každé x. Označíme-li nyní $k = m - n > 0$, pak z vyjádření

$$Q(x) = \frac{F(x)}{G(x)} = \frac{x^{n+k} + x - 1}{x^n + x^2 - 1} = x^k + \frac{-x^{k+2} + x^k + x - 1}{x^n + x^2 - 1} \tag{2}$$

vyplývá, že mnohočlen $G(x) = x^n + x^2 - 1$ dělí mnohočlen $-x^{k+2} + x^k + {}$ $+ x - 1$, který lze rozložit na součin $(1 - x)(x^{k+1} + x^k - 1)$. Protože $G(1) =$ $= 1 \neq 0$, mnohočlen $G(x)$ dělí dokonce mnohočlen $H(x) = x^{k+1} + x^k - 1$, mezi jejich stupni tudíž platí vztah $n \leqq k+1$. Z nerovností $G(0) = -1 < 0$ a $G(1) = 1 > 0$ usoudíme, že $G(s) = 0$ pro některé reálné číslo $s \in (0, 1)$. Potom ovšem rovněž $H(s) = 0$, takže $s^n + s^2 - 1 = s^{k+1} + s^k - 1$, neboli $s^n - s^{k+1} = s^k - s^2$. Levá strana poslední rovnosti je nezáporná (platí totiž $0 < s < 1$ a $n \leqq k + 1$), takže podle pravé strany musí být $k \leqq 2$. Podle zadání úlohy však platí $n \geqq 3$, tudíž z nerovností $n \leqq k+1$ a $k \leqq 2$ vychází $n = 3$ a $k = 2$, odkud $m = n + k = 5$. Dvojice $(m, n) = (5, 3)$ má skutečně požadovanou vlastnost:

$$\frac{x^5 + x - 1}{x^3 + x^2 - 1} = x^2 - x + 1.$$

Poznámka. Podané řešení vypadá zdánlivě jednoduše. Rozhodujícím obratem je „částečné“ vydělení (2), bez něhož bychom následným postupem došli k rovnosti $s^{n+k} + s = s^n + s^2$, jejíž rozbor (původní autorské řešení) je velmi náročný.[7]

---

[7] Úpravu (2) a její účinnost objevil ještě před vlastní soutěží vedoucí bulharské delegace *Sava Grozdev*. Nezměnilo to však nic na názoru poroty, že úloha je nejobtížnější z celé vybrané šestice. Výsledky soutěžících (nejen našich) to pak potvrdily.

4. a) Patří-li číslo d k dělitelům čísla n, patří k nim i číslo n/d. Proto je rostoucí k-tice dělitelů $n/d_k, n/d_{k-1}, \dots, n/d_1$ shodná s původní rostoucí k-ticí (všech!) dělitelů $d_1, d_2, \dots, d_k$. S ohledem na zřejmé nerovnosti $k \leqq n$ a $d_j \geqq j$ tudíž platí

$$\begin{aligned}
D &= d_1d_2 + d_2d_3 + \ldots + d_{k-1}d_k = \\
&= \frac{n}{d_k} \cdot \frac{n}{d_{k-1}} + \frac{n}{d_{k-1}} \cdot \frac{n}{d_{k-2}} + \ldots + \frac{n}{d_2} \cdot \frac{n}{d_1} = \\
&= n^2\Big(\frac{1}{d_1d_2} + \frac{1}{d_2d_3} + \ldots + \frac{1}{d_{k-1}d_k}\Big) \leqq \\
&\leqq n^2\Big(\frac{1}{1\cdot 2} + \frac{1}{2\cdot 3} + \ldots + \frac{1}{(n-1)n}\Big) = \\
&= n^2\Big(1 - \frac{1}{2} + \frac{1}{2} - \frac{1}{3} + \ldots + \frac{1}{n-1} - \frac{1}{n}\Big) = \\
&= n^2\Big(1 - \frac{1}{n}\Big) < n^2.
\end{aligned}$$

b) Ukážeme, že číslo D dělí číslo n, právě když n je prvočíslo. Je-li n prvočíslo, pak $k = 2$, $d_1 = 1$, $d_2 = n$ a $D = 1 \cdot n = n$, což je skutečně dělitel čísla n^2.

Předpokládejme dále, že číslo n je složené, a označme p jeho nejmenší prvočíselný dělitel. Potom platí $k > 2$ a $d_{k-1} = n/p$, odkud dostáváme

$$D = d_1d_2 + d_2d_3 + \ldots + d_{k-1}d_k > d_{k-1}d_k = \frac{n}{p} \cdot n = \frac{n^2}{p},$$

což dohromady s dokázanou částí a) vede k odhadu $n^2/p < D < n^2$. Odtud již plyne, že D nedělí n^2, neboť číslo n^2/p je po čísle n^2 druhý největší dělitel čísla n^2.

5. Snadno ověříme, že mezi funkce splňující danou funkcionální rovnici patří funkce určené vzorci $f_1(x) = 0$, $f_2(x) = \frac{1}{2}$ a $f_3(x) = x^2$. Ukážeme, že žádná jiná funkce f požadovanou vlastnost nemá.

Dosazením $x = y = z = 0$ do dané rovnice dostaneme $2f(0)\big(f(0) + f(t)\big) = 2f(0)$ pro každé t. Speciálně pro $t = 0$ vychází $4f(0)^2 = 2f(0)$, takže buď $f(0) = 0$, nebo $f(0) = \frac{1}{2}$. V případě $f(0) = \frac{1}{2}$ podle předchozího platí $\frac{1}{2} + f(t) = 1$, a tedy $f(t) = \frac{1}{2}$ pro každé t.

Předpokládejme nyní, že $f(0) = 0$. Volbou $z = t = 0$ v dané rovnici dostaneme $f(xy) = f(x)f(y)$ pro libovolná x, y. Takovou funkci f nazýváme multiplikativní. Speciálně platí $f(1) = f(1)^2$, takže buď $f(1) = 0$, nebo $f(1) = 1$. V případě $f(1) = 0$ ovšem $f(x) = f(x \cdot 1) = f(x) \cdot f(1) = 0$, tj. $f(x) = 0$ pro každé x.

Zbývá tedy prozkoumat případ, kdy $f(0) = 0$ a $f(1) = 1$. Dosadíme-li $x = 0$ a $y = t = 1$ do (1), dostaneme $2f(z) = f(-z) + f(z)$, tedy $f(z) = f(-z)$ pro každé z, to znamená, že f je sudá funkce. Ukážeme-li proto dále, že $f(x) = x^2$ pro každé $x > 0$, bude stejný vzorec platit pro každé reálné číslo x. Položíme-li v dané rovnici $y = z = t = 1$, dostaneme pro každé x rovnost

$$2(f(x) + 1) = f(x - 1) + f(x + 1),$$

ze které lze vypočítat hodnotu $f(x+1)$, známe-li hodnoty $f(x)$ a $f(x - 1)$. Tímto postupem lze rutinní indukcí ověřit, že $f(n) = n^2$ pro každé *přirozené* číslo n (jak je tomu pro $n = 0$ a $n = 1$). Odtud už s ohledem na to, že f je multiplikativní, poměrně snadno vyplývá, že rovnost $f(x) = x^2$ platí pro každé kladné *racionální* číslo x. Skutečně, ke každému takovému x existuje přirozené n takové, že číslo nx je přirozené; jak už víme, rovnosti $f(n) = n^2$ a $f(nx) = (nx)^2$ platí, v jejich důsledku dostáváme

$$n^2x^2 = (nx)^2 = f(nx) = f(n)f(x) = n^2f(x),$$

odkud $f(x) = x^2$. Poslední rovnost bude platit i pro kladná *iracionální* čísla x, když ukážeme, že funkce f je na intervalu $(0, \infty)$ neklesající. Všimněme si předně, že pro každé reálné x platí $f(x) = f\left(\sqrt{|x|}\right)^2 \geqq 0$; proto má funkce f pouze nezáporné hodnoty. Je-li $0 < v < u$, pak

$$f(v) = f(\sqrt{v})^2 = \left(f(\sqrt{v}) + 0\right)^2 \leqq \left(f(\sqrt{v}) + f(\sqrt{u - v})\right)^2 = f(u),$$

kde poslední rovnost plyne z dané rovnice volbou $x = t = \sqrt{v}$ a $y = z = \sqrt{u - v}$. Ukázali jsme, že f je skutečně na intervalu $(0, \infty)$ neklesající a celý důkaz je hotov.

6. Důkaz, který uvedeme, patří vedoucímu kolumbijské delegace *F. Ardilovi* a je podstatně jednodušší než původní autorské řešení.

Poznamenejme nejprve, že žádné dvě z daných kružnic nemají společný bod, neboť společným bodem dvou kružnic Γ_i, Γ_j by bylo možno vést přímku, která protíná libovolnou třetí kružnici Γ_k.

Uvažujme nyní konvexní obal rovinné množiny, která je sjednocením dané n-tice kružnic. Hranice tohoto obalu se skládá z několika úseků společných vnějších tečen dvojic daných kružnic a několika jejich oblouků (obr. 43). Příslušný oblouk kružnice Γ_i označíme Γ_{i0} a jeho velikost

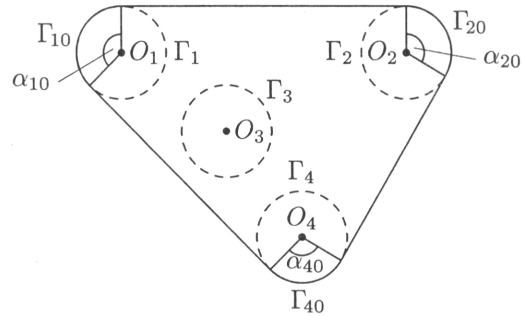

Obr. 43

v radiánech α_{i0}.[8] Protože zkoumaná hranice je hladká uzavřená křivka, zřejmě platí rovnost

$$\alpha_{10} + \alpha_{20} + \ldots + \alpha_{n0} = 2\pi. \tag{1}$$

Dále budeme potřebovat tuto vlastnost každého oblouku Γ_{i0}: je-li T libovolný vnitřní bod oblouku Γ_{i0}, pak tečna ke kružnici Γ_i s bodem dotyku T nemá společný bod s žádnou další kružnicí Γ_j, $j \neq i$.

Vyberme nyní libovolné dvě dané kružnice Γ_i, Γ_j a na první z nich, kružnici Γ_i, uvažujme body T s touto vlastností: tečna ke kružnici Γ_i s bodem dotyku T má aspoň jeden společný bod s kružnicí Γ_j. Všechny takové body T vyplní na kružnici Γ_i dva shodné oblouky Γ_{ij} a Γ'_{ij}, jejichž krajní body jsou body dotyku společných tečen dané dvojice kružnic (obr. 44). Pro velikost α_{ij} těchto oblouků podle obrázku platí

$$\sin \alpha_{ij} = \frac{1}{\frac{1}{2}|O_iO_j|}, \quad \text{odkud} \quad \frac{1}{|O_iO_j|} = \frac{\sin \alpha_{ij}}{2} < \frac{\alpha_{ij}}{2}, \tag{2}$$

neboť $\sin \alpha < \alpha$ pro každé $\alpha \in (0, \frac{1}{2}\pi)$.

Podle předchozího popisu jsme na každé kružnici Γ_i vyčlenili $2n - 1$ oblouků: oblouk Γ_{i0} a $(n - 1)$ párů oblouků Γ_{ij} a Γ'_{ij}, kde $j \in$ $\in \{1, 2, \ldots, n\} \setminus \{i\}$. Podle zadání úlohy žádné dva z těchto $(2n - 1)$

[8] Má-li kružnice Γ_i s hranicí obalu společný nejvýše jeden bod, položíme $\Gamma_{i0} = \emptyset$ a $\alpha_{i0} = 0$.

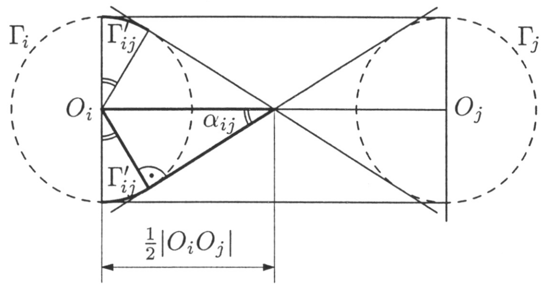

Obr. 44

oblouků nemají společný vnitřní bod, takže pro součet jejich velikostí platí odhad

$$\alpha_{i0} + 2 \sum_{\substack{1 \leqq j \leqq n,\\ j \neq i}} \alpha_{ij} \leqq 2\pi,$$

který spolu s (2) vede k nerovnosti

$$\sum_{\substack{1 \leqq j \leqq n,\\ j \neq i}} \frac{1}{|O_iO_j|} < \frac{\pi}{2} - \frac{1}{4}\alpha_{i0}$$

pro každé $i = 1, 2, \ldots, n$. Sečteme-li těchto n nerovností, pak s ohledem na vztah (1) a zřejmé rovnosti $|O_iO_j| = |O_jO_i|$ dostaneme

$$2 \sum_{1 \leqq i < j \leqq n} \frac{1}{|O_iO_j|} < n \cdot \frac{\pi}{2} - \frac{1}{4}\sum_{i=1}^{n} \alpha_{i0} = \frac{(n-1)\pi}{2},$$

odkud po dělení dvěma vychází kýžená nerovnost.